

ASTROPHYSICAL SYMBOLS IN THE POETRY OF MIHAI EMINESCU

Elena-Diana BUCU (GĂVAN)
PhD Student, University of Craiova

Abstract: The biggest credit that has to be given to Mihai Eminescu is that he was the most important Romanian romantic poet. We do not have to forget the fact that, through his intellectual formation, issued from a thirst of a typical romantic knowledge, Mihai Eminescu went beyond the borders of poetry and he got close to the psychic structure of a scientific character. His poetry is the proper place for the poet between the rational and artistic knowledge. The words like "star", "univers", "sky", "ground", "meteor", "light" become symbols because Eminescu connected them to the inner experience, like a product of the artistic knowledge.

Keywords: "meteor", "light", "ground", "science", "art", "symbol", "star"

Introducere

Mircea Eliade consideră că Eminescu a fost „fără îndoială, cel mai cultivat poet al secolului, singurul care poate fi alăturat de Goethe” [Eliade, 1987: 49]. Tinzând să devină un „uomo universale”, Mihai Eminescu, în creația sa poetică, a pendulat între imaginație și cunoaștere științifică, a cochetat cu magia, element al cunoașterii antroposofice, prin care a dorit să învingă timpul, dar a avut predilecție și pentru cunoașterea filozofică, pe care Zoe Dumitrescu-Bușulenga o depistează în *Glossă* și în *Luceafărul*. Toate aceste tipuri de cunoaștere, ce derivă din creația lui Eminescu, îi conferă acestuia statutul de spirit enciclopedic și îi asigură nemurirea.

De-a lungul timpului, s-a demonstrat că elemente ale cercetării sale științifice sunt evidente în construirea următoarelor teme: nașterea și moartea universului, tema naturii, tema timpului, cosmogoniile. Din această cauză, creațiile sale pot fi considerate adevărate lecții de cunoaștere. Mai întâi de toate, Eminescu a fost fascinat de univers, în funcție de care a definit timpul și spațiul. Rosa del Conte recunoaște că imaginația cosmică se află în centrul creației sale. Eminescu rămâne însă un artist, lucru care nu îl împiedică să investigheze universul, deoarece originea artei, așa cum preciza Gusdorf, trebuie căutată în dorința de a stiliza și de a fixa definitiv imaginea universului. Același cercetător consideră astrobiologia o știință care cuprinde atât cosmicul, cât și domeniul vieții, adică tot ceea ce ține de univers. Prin referințele pe care intuiția eminesciană le aduce în legătură cu locul omului în univers, cu raportul dintre infinit și finit, Eminescu posedă cunoștințele unui astrobiolog. Cerul și pământul, viața și moartea sunt constante ale liricii eminesciene.

Simboluri astrofizice în poezia lui Mihai Eminescu

Încă din cele mai vechi timpuri, cerul și pământul s-au aflat sub observația oamenilor care au încercat să citească stelele, dar și formațiunile geologice și cosmice. Cerul este obiectul de studiu al astronomiei, despre care Alexandre Koyre mărturisea că

este „o știință empirică și de aceea, câmpul ei coincide cu cel al datelor observabile” [Koyre 1997: 70]. Acest element al universului, ca spațiu cosmic, a fost cercetat încă din timpul anticilor, care credeau că stelele sunt nemișcate. Aristotel și discipolul său Ptolemeu au crezut că universul este alcătuit din sfere cuibărite una în alta, iar stelele nemișcate fac parte din stratul extern. Abia în 1543, Copernic afirma că Soarele, și nu Pământul, se afla în centrul Sistemului Solar. Copernic, Kepler și Newton sunt cei care demonstrează că planetele se mișcă. Mai târziu, Kant a explicat că Sistemul Solar ar avea forma unui disc aplatizat. El este cel care a sugerat că universul ar fi compus din mai multe galaxii. Acestea au fost descoperirile despre cer atestate până în secolul al XIX-lea, care, în mod cert, erau cunoscute de Mihai Eminescu, poet ce a avut o percepție în detaliu a cosmosului. Poetul a redat lumii, prin studiile sale, imaginea cosmosului cu ajutorul cuvântului poetic.

Basarab Nicolescu, într-una din teoremele sale poetice, nota: „Cuvintele încep să capete un sens, așadar o viață, când sunt legate de experiența științifică și de experiența interioară” [Nicolescu, 1996: 97]. Cu astfel de cuvinte tălmăcea Eminescu misterele cosmosului. Situat în ipostaza contemplatorului, spectator în fața spectacolului grandios al cosmicului, Mihai Eminescu surprinde prin cuvântul poetic antiteza dintre nimicnicia omului și gigantismul spațiului celest.

Din punct de vedere lexico-semantic, opera eminesciană abundă în termenii tehnici ai astrofizicii. În acest sens, Ștefan Cazimir, analizând stelele cardinale de pe cerul poeziei lui Eminescu, a ajuns la concluzia că însuși poemul e o „constelație, adică un grup ordonat într-o figură. Numărul stelelor e fix, al figurilor infinit [Cazimir, 1971: 244].

Izvorâtă și ea din fiorul cosmogonic, așa cum o percepea G. Călinescu, opera poetică eminesciană cuprinde termeni ca: meteor, stele, cer, lună, noapte, soare, astronom, luceafăr, lumină, timp, cosmos. Prin folosirea acestui registru stilistic științific, Eminescu tinde spre conceptualizare, își dorește „grămădirea lumii într-un semn”. Prin intermediul acestor concepte ale astrofizicii, pe care poetul le supune alchimiei verbale, Eminescu va construi metafore, văzând în acestea singurele chei de cunoaștere a universului. O poezie care susține această idee este *Amicului F. I.* în care folosește cuvintele „meteor” și „stele”: „Visuri trecute, uscate flori/ Ce-ați fost viață vieții mele, / Când vă urmam eu, căzând de stele. / Cum ochiul urmă un meteor, / V-ați dus cu anii, ducu-vă dorul”.

Aproape omniprezente în poezia eminesciană, cuvintele „stea”, „stele”, „steaua” alcătuiesc un breviar astronomic în următoarele poezii: *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie*: „Ca a nopții stele, ca a zilei zori”; *Stelele-n cer*: „Stelele-n cer/ Deasupra mărilor / Ard depărtărilor / Până ce pier”; *La steaua*: „La steaua care-a răsărit / E-o cale atât de lungă”; *Luminează stelele*: „Numai eu voi rămânea, / Gândurile la o stea.; *Oricâte stele*: „Oricâte stele ard în înălțime, / Oricâte unde-aruncă în față-i marea”; *Epigonii*: „Sau văd nopți ce-ntind deasupra-mi oceanele de stele”; *Venere și Madonă*: „O! te văd, te-aud, te cuget, tânără și dulce veste / Dintr-un cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alți zei”. Sunt, de asemenea, numeroase creații în care Mihai Eminescu așază acest cuvânt în metafore, încercând în acest fel să decrypteze în imagini cosmicul.

Din aceste versuri, reiese că Eminescu înțelege prin cuvântul „stea” ceea ce este descris în *Dictionarul de simboluri* de către Jean Chevalier și Alain Gheerbrant la o diferență de zeci de ani: „Prima calitate de reținut a stelei este aceea de astru luminos, de sursă de lumină. [...] Caracterul lor celest le face, de asemenea, simboluri ale spiritului și, în special, ale conflictului între forțele spirituale sau luminoase și cele ale materiei sau tenebroase. Ele străpung întunericul și sunt faruri îndreptate spre noaptea inconștientului”.

În scrierile eminesciene, soarele și luna, în calitatea lor de aștri cerești, deci de concepte astrofizice, apar în următoarele poezii: *Călin (File din poveste)*: „Pe un deal răsare luna ca o vatră de jărat / Rumenind străvechii codrii și castelul singuratic”; *Ce e amorul*: „Te urmăresc luminători / Ca soarele și luna”; *Sara pe deal*: „Luna pe cer trece așa sfântă și clară”; *Să fie sara-n asfințit*: Răsaie luna liniștit / Și tremurând din apă”; *Stau în cerdacul tău...* : „Deasupra-mi stele tremură prin ramuri / În întuneric ochii mei rămân, / Ș-alături luna bate trist în geamuri”.

În *Scrisoarea I*, Mihai Eminescu, prin intermediul metaforei, ca resursă stilistică a limbajului, construiește lunii o imagine apologetică: „Căci perdelele-ntr-o parte când le dai și în odaie / Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie, / Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate / De dureri, pe care însă le simțim ca- n vis pe toate. // Lună tu, stăpână-a mării, pe a lumii boltă luneci / Și gândirilor dând viață, suferințele întuneci; / Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta fecioară, / Și câți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară / Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate, / Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate”. Este de reținut că în viziunea lui Eminescu, luna este astrul suveran. Ea apare în ipostaza stăpânitorului și este zugrăvită în analogie cu imaginea mării. La baza acestei analogii, stă metafora, figura de stil despre care Matila Ghyca spunea că „este expresia generală a analogiei” [Ghyca, 1998: 220].

Geniul eminescian transpare în construcția acestei analogii lună-mare. Matila Ghyca amintește că „pentru Aristotel, a găsi o metaforă bună implica perceperea intuitivă a similitudinii în lucruri neasemănătoare” [Ghyca, 1998: 220]. Imaginea aceasta a fuziunii lunii, a cerului cu marea este ilustrată în studiul lui Victor Kernbach *Miturile esențiale* atunci când descrie Calea Laptelui: „Vechile datini spun despre Calea Laptelui că ea se contopește cu marea” [Kernbach, 1978: 353]. Mitul evidențiază călătoria unui om mănânat de firea lui iscoditoare în largul mării pe o plută. Acesta constată că după mai mult de 10 zile, astrele cerești începuseră să îi lumineze din spate, iar apoi, deosebirea dintre zi și noapte dispăre cu totul. În călătoria sa, întâlnește o cetate cu femei care stăteau în fața unor războaie de țesut, apoi un bărbat care ducea un taur la adăpătoare care îl trimite la Yang Tziun-ping, care îi va spune unde a călătorit. Răspunsul pe care îl primește este acesta: „În anul cutare, în luna și în ziua cutare, o stea străină a pastruns în constelația Păstorului”. Concluzia mitului este că omul ajunsese plutind cu pluta până în Calea Laptelui. Alexandre Koyre consideră că locul Pământului și al lumii mobile în raport cu toate celelalte locuri ale regiunii stelelor fixe este desemnat de Calea Lactee. Autorul detaliază că Drumul Robilor sau calea Sfântului Iacob este Calea Lactee „ce se întinde în mijlocul stelelor fixe [...] și o divide în două emisfere aparente și, deși acest

cerc are o lărgime inegală, el nu variază foarte mult de-a lungul circuitului său [Koyre, 1997: 69].

Cunoscând toate aceste aspecte teoretice, Eminescu subliniază în M. 2255, rolul soarelui în totalitatea fenomenelor de „insolațiune” care există pe Pământ: „Soarele trimite raza a // Raza a pe un pământ neted s-ar refracta pur și simplu în sens contrariu, deci -a //+ a- a egal 0 ecuație // Dar el nu întâlnește suprafețe netede, el întâlnește suprafețe absorbitoare // Deci forma refracțiunii se schimbă în multe chipuri. Tot se refractează”. (Eminescu, 1981: 505). În viziunea poetului, „stadiile de insolațiune sunt scările de lumină, adică scara de raze pătrunzând noianul. Scară de raze”, așa cum notează în M. 2267.

Un alt concept astrofizic valorificat de Eminescu este „lumina”. Cea mai interesantă idee în acest sens se regăsește în poezia *La steaua*: „La steaua care a răsărit / E-o cale atât de lungă, / Că mii de ani i-au trebuit / Luminii să ne-ajungă [...] Tot astfel când al nostru dor / Pieri în nopțe-adâncă, / Lumina stinsului amor / Ne urmărește încă”. Așa cum reiese din versurile acestea, substantivul „lumina” este folosit aici atât cu sens denotativ, pur științific, așa cum apare în prima strofă, cât și cu sens conotativ, în strânsă legătură cu iubirea pierdută. Din nou, Eminescu așază un concept științific într-o metaforă. Poezia aceasta, alături de *Luceafărul*, surprinde geometria spatiu-timp. Acestea au fost considerate adevărate lecții de relativitate. Clipa este comparată cu mii de ani ca în *Luceafărul*: „și căi de mii de ani treceau în tot atâtea clipe”. De asemenea, în *O, rămâi*, clipa este echivalenta unei succesiuni de veacuri: „clipe dulci ce par ca veacuri”.

Se pare că Eminescu folosește cunoștințele sale despre dilatarea timpului și dovedește atât intuiție științifică, cât și o imaginație de nedescris atunci când le așază în versurile sale. Este o întrepătrundere între cele două laturi ale personalității eminesciene, „homo sapiens” și „poeta faber”. Despre timp, Victor Kernbach, descriind ardoarea cosmică, notează următoarele: „Timpul rotește așadar șapte roți. El are șapte butuci, osia lui se numește Nemoarte. Așezat dincoace de toate existențele sale, el, cel dintâi dintre zei, se află în mers. Vedem Timpul chiar dacă el se află în multe locuri deodată. Așezat dinaintea tuturor acestor existente, și Timpul se spune că sălășluiește în cerul cel mai de sus [...] Timpul a zămislit acolo sus Cerul. Timpul a zămislit tot astfel Pământurile, care sunt aici.” [Kernbach, 1978: 371]. Aceeași semnificație o regăsim și la Eminescu. În poezia sa, timpul devine o supratemă. Este ilustrat la fel ca în mitul relevat de Kernbach drept stăpânul tuturor lucrurilor. Văzut ca zeu suprem, timpul este evidențiat cu note melancolice în poemul *Trecut-au anii*: „Trecut-au anii ca nouri lungi pe șesuri / Și niciodată n-or să vie iară”. Versurile acestea fac trimitere la motivul „fugit irreparabile tempus”, la efemeritatea omului pe pământ, la nimicnicia omului în raport cu timpul care stăpânește totul „iar timpul crește în urma mea, mă întunec”.

În relație cu timpul, „stăpân al universului și al ritmurilor sale cosmocrator” (Chevalier, 1993: 306) este definită moartea: „Cu mâne zilele ți-adaogi, cu ieri viața ta o scazi / [...] Chiar moartea însăși e-o părere / Și un vistiernic de vieți”. Ideea morții ca „dușman funest al omului și al naturii”, așa cum o percepea și Baudelaire, apare în poezia *Printre stânci de piatră seacă*: „Și bătrâna moarte toarce / Gândul ei în nefinit / Zilele din vine-ți stoarce/ Și când capu-ți se întoace / Bagi de seamă c-ai trăit”.

De asemenea, timpul care „învârte universul întreg” este în contradicție cu ideea de artă concepută „ca o luptă împotriva morții” [Chevalier,1993: 356]. Această idee a nemuririi prin artă este surprinsă și de Eminescu în poezia *Numai poetul*: „Numai poetul, / Ca păsări ce zboară / Deasupra valurilor / Trece peste nemărginirea timpului: / În ramurile gândului, / În sfintele lunci / Unde păsări ca el / Se-ntrec în cântări”. Astfel, arta, așa cum este denumită de Eminescu în M.2275B, reprezintă „un act de volițiune inspirant, trecut prin sita inteligenței, răcit prin precepte de gust și de echilibru” învinge timpul. Eminescu întrevide legătura dintre artă și știință, de aceea manuscrisele sale conțin peste 1300 de pagini de texte științifice. Timpul, subjugat prin intermediul artei, apare în definiția științei ca element adjuvant al ei, așa cum reiese din M. 2257: „Știința nu e decât forma în care un timp se aduce pe sine însuși la conștiință, își dă seama de sine însuși” [Eminescu, 1981: 158].

Se pare că Eminescu a crezut în virtuțile științei. Poetul „a științificat”, așa cum crede G. Călinescu prin intermediul limbajului științific din care se desprinde și cuvântul „ceruri”, frecvent utilizat în registrul lexico-semantic al poeziei sale. Mărturii în acest sens sunt creațiile: *Din cerurile albastre*: „Din cerurile albastre / Luceferi se desfac, / Zâmbind iubirii noastre / Și undele pe lac”; *Mortua est!*: „Trecut-ai când ceru-i câmpie senină / Cu râuri de lapte și flori de lumină, / Cand norii cei negri par sombre palate / De luna regină pe rând vizitate”; *Câte nopți eu cugetat-am*: „Păhar nalt îmi părea cerul răsturnat deasupra noastră / Stelele scântietoare umpleau lumea lui albastră / Norii ce plutesc par spumă a luminii de argint”. Aceste poezii redau pictural tabloul unei naturi cosmice în care „personajele lirice” sunt: cerul, norii, stelele, soarele și luna, aceleași elemente ce stau în centrul studiilor astronomilor. Eminescu a fost un bun cunoscător al descoperirilor astronomice ale lui Giordano Bruno, primul om de știință care a prezentat schemele generale ale cosmologiei, ce a dominat gândirea modernă de mai târziu. De asemenea, ideea stelelor fixe care alcătuiesc o sferă este preluată de poet din cercetările lui Copernic, care „nu spune niciodată că lumea vizibilă, lumea stelelor fixe este infinită, ci numai că este incomensurabilă (imensum) că e atât de mare încât nu numai că Pământul comparat cu cerurile este ca un punct” [Koyre, 1997: 32].

Mai întâi, Ptolemeu, apoi Copernic și, în cele din urmă, Eminescu, valorifică imaginea Pământului ca punct într-un univers infinit. Mai mult decât atât, Eminescu notează în M. 2257 că „în mijlocul întregii creațiuni este un atom, un punct matematic în care se lovesc și se concentrează toate puterile lumii care constituie Sistema cosmică”. Acest atom este în viziunea eminesciană însuși Dumnezeu. Se pare că Eminescu are aceeași imagine despre Dumnezeu, asemenea lui Newton. El consideră că lumea noastră, o lume mică „de se măsură cu cotul” este cuprinsă în spațiul și timpul lui Dumnezeu. Alexandre Koyre aduce detalii despre Dumnezeul lui Newton, care „nu este doar un Dumnezeu filozofic [...] Dumnezeul lui Newton este Dumnezeul din Biblie, stăpânul efectiv și suveranul lumii create de El [...]. El durează din eternitate în eternitate, este prezent din infinit în infinit; în mod vădit, Dumnezeul lui Newton nu există dincolo de timp și spațiu: eternitatea Sa este durată veșnică; omniprezența Sa, întindere infinită [Koyre, 1997: 172].

Imaginea unui astfel de demiurg apare în „Luceafărul”, adică în tabloul al treilea care redă zborul intergalactic al lui Hyperion. Mircea Cartărescu este de părere că acest zbor trebuie considerat „nu o înălțare (ceea ce ar corespunde unei scheme diarectice de tip eroic), ci o scufundare în adâncul infinitului”, deoarece „schema arhetipală a coborârii nu poate fi separată de cea a adâncirii, a pătrunderii în profunzime, către esențe, către un centru” [Cărtărescu, 2011: 53].

Imaginea spațiului ca neant este preluată de Eminescu din cercetările lui Kepler, pentru care spațiul vid era „un neant”, un „non-ens” [Koyre, 1997:72]. „Aristotelician”, cum îl cataloga Koyre, J. Kepler a făcut descoperiri despre infinitatea universului, care au constituit bazele unei științe empirice. În poezia lui Eminescu, există o echivalență între „neant” și „noapte”, întunericul specific morții și lumii dinainte de naștere. Mircea Cartărescu semnalează că „în poezia lui Eminescu, putem distinge două feluri de nopți” și că în Călin (File din poveste), poetul conștientizează acest lucru: „Noaptea stelelor, a lumii, a oglinzilor de râu / Nu-i ca noaptea cea mocnită și pustie din sicriu” [Cartărescu, 2011: 66]. Deci, noaptea tenebroasă este echivalenta somnului, morții, increatului, neantului, iar noaptea luminoasă cu implicații apolinice, plină de stele, este spațiul securizant al iubirii. Cea de-a doua ipostază a nopții, cu o întregă constelație nocturnă, amintește de *Imnurile către noapte* ale lui Novalis, poet atât de drag lui Eminescu.

Un alt termen din câmpul semantic al științei, atât de des utilizat în versurile eminesciene, este lexemul „univers”. Eminescu face distincție între lumea noastră și univers, idee ce se regăsește și în opera lui Giordano Bruno: „Lumea noastră nu este universul, ci numai această machina înconjurată de o infinitate de alte lumi similare sau apologe cu a noastră, lumile astrilor-sori risipiți în oceanul eteric al soarelui” [Koyre, 1997: 745]. În viziunea acestora, lumea noastră comparată cu universul sau cu Dumnezeu este un punct un nimic. În versurile eminesciene, universul este fără margini, iar geneza lui este explicată în *Scrisoarea I*: „Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă? / N-a fost lume pricepută și nici lume s-o priceapă. / Căci era un întuneric ca o mare făr-o rază, / Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază. / Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface, / Și în sine împăcată stăpâna eterna pace! [...] De-atunci negura eternă se desface în fâșii, / De-atunci răsare lumea, lună, soare și stihii.../ Vin din sure căi de chaos pe cărări necunoscute / Și în roiuri luminoase izvorând din infinit, / Sunt atrase în viață de un dor nemărginit”. Tot în acest poem, Eminescu, situat în ipostaza vizionarului, redă o ipoteză apocaliptică a universului, ca urmare a unei îndelungate cugetări științifice. Moartea universului apare aici ca o premoniție a cugetătorului, nimeni altul decât astronomul din prezent: „Soarele, ce azi e mândru, el îl vede trist și roș / Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoși / Cum planeții toți îngheață și s-azvârl rebeli în spaț / Ei din frânele luminii și ai soarelui scăpați; / Iar catapeteasma lumii în adânc s-au înnegrit, / Ca și frunzele de toamnă toate stelele-au pierit; / Timpul mort și-ntinde trupul și devine vecinicie, / Căci nimic nu se întâmplă în întinderea pustie”. Ceea ce reiese din aceste versuri este că Eminescu, în poezia sa, descrie universul prin epitetul metaforic „negura eternă”, deci cu ajutorul limbajului poetic. În manuscrisele sale, utilizează limbajul matematic pentru a reda imaginea universului: „Dacă tot universul e un asemenea sistem de puncte de masă cari lucrează

asupra la olaltă numai cu puteri centrale, atunci suma puterilor vii existente și a proviziei disponibile de muncă încă posibilă, este o mărime invariabilă, constantă pentru toată eternitatea, de vreme ce în Univers nu este imaginabilă o acțiune de dinafară” [Eminescu, 1981: 441]. Este clar că universul este un sistem de puncte, pe care Eminescu, un bun cunoscător al matematicilor, îl explică prin intermediul principiului conservării puterii.

Tot prin limbajul matematic, Eminescu definește lumea, așa cum reiese din versurile: „Lumea îmi părea o cifră, oamenii îmi păreau morți / Măști ce râd după comandă care ies de după porți / Și dispar- păpuși măiestre, ce că sunt nici că nu știu / Și-ntr-o lume de cadavre căutam un suflet viu”. Aceeași idee a unei lumi mici, populate de oameni comuni, incapabili a-și depăși condiția umană transpare și din *Scrisoarea I*: „Iar în lumea asta mare, noi copii ai lumii mici, / Facem pe pământul nostru mușuroaie de furnici / Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați / Ne succedem generații și ne credem minunați / Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul / În acea nemărginire ne-nvârtim uitând cu totul/ Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată / Că-ndărătu-i și-nainte-i întuneric se arată”. Concluzia poetului este că universul cel himeric este un vis al neființei. Se observă că în interiorul acestei lumi mari, care este universul, oamenii sunt „păpuși”, „muști”, „copii ai lumii mici”, „umbre în întuneric” ce au doar „clipa” și „raza”. Eminescu pune, deci, omul ca „undă”, ca exponent al universului mărunț, în relație de antinomie cu universul nemărginit.

În poezia *Împărat și proletar* apare prototipul omului-lumină: „Ah! -zise unul – spuneți că-i omul o lumină / Pe lumea asta plină de-amaruri și de chin?” în care se află „și număr și putere” și în care „o lume își face încercarea”. Se pare că Eminescu nu neagă capacitatea omului de a cugeta, de a construi lumi prin intermediul gândirii și a simțirii sale. Este aceeași idee care se regăsește și în M.2255, unde creionează omul în raport cu natura și arta: „Omul e cel mai înalt și mai nobil op de arte al naturii; într-un sens și mai nobil, el ar trebui [să fie] și cel mai frumos op de arte al artei, al propriei sale puteri creatoare, libere, conștii morale” [Eminescu, 1981: 42].

În privința locului pe care omul îl ocupă în univers, Eminescu folosește tot simboluri matematice pentru a ilustra acest mister: „Orice corp care are un singur punct de gravitație față de tot restul Universului e un individ capabil de-o împărțire infinitezimală ca și Universul. El e un microcosm, o mărime infinită în mic, față cu macrocosmosul-mărime infinită în mare” [Eminescu, 1981: 372]. Ca microcosm, ca lumină, omul este un căutător al misterelor. El conferă lumină, deci este lumină, însă „lumina este ceea ce se află în centrul misterului” [Nicolescu, 1996: 34]. Se desprinde de aici ideea că omul este atât un instrument de observare a universului, cât și un mister prin prisma naturii sale. Basarab Nicolescu atrage atenția că omului i s-a dat știință pentru a-și accepta locul pe care îl ocupă în univers.

Câmpul semantic al astrofizicii este valorificat de Mihai Eminescu și prin utilizarea frecventă a cuvântului „pământ”. Acest termen desemnează locul vieții, „globul cel de tină” ca în *Împărat și proletar*, peste care domnește omul. Poetul împărtășește ideea lui Ptolemeu, care atesta imaginea Pământului ca centru al universului. De asemenea, el se declară adeptul repetabilității nașterii și a morții planetei Pământ în M. 2255, după cum

urmează: „Concentrând, aşadar, viaţa Pământului nostru ca individ planetar în icoana naşterii, trecutului şi a risipirei sale, vom avea în mare ceea ce este viaţa omului în mic-un trai individual de-o durată în raport tot atât de scurtă ca şi-a fiecăruia din noi. Văzând însă de pe formaţiunea sistemelor dintr-o negură indiferenţiată, o icoană a formării Pământului nostru şi din risipa vreunei planete aceea a pieirei lui, suntem siguri că o nouă formaţiune, aceeaşi în formă şi comparaţie au avut, are şi [va] avea loc întotdeauna. Pe acest nou Pământ s-ar repeta aceleaşi procese ale vieţii, cari s-au urmat pe al nostru, încât n-am avea nici un drept de-a-i discuta identitatea, afară dar dacă n-am voi să susţinem identitatea masei de materii” [Eminescu, 1981: 280].

Din colectivitatea de oameni care se află pe pământ se desprinde imaginea cercetătorului, a gânditorului, așa cum este numit în poezia lui Eminescu „astronomul”, „bătrânul dascal” sau „cugetătorul”: „În prezent, cugetătorul nu-și oprește a sa minte, / Ci-ntr-o clipă gândul duce mii de veacuri înainte” (*Scrisoarea I*); „Iar colo bătrânul dascăl / Cu-a lui haină roasă-n coate / Într-un calcul fără capăt / Tot socoate și socoate / Și de frig la piept și-ncheie / Tremurând halatul vechi / Își înfundă gâtu-n guler și bumbacul în urechi; / Uscățiv, așa cum este, / Gârbovit și de nimic / Universul fără margini / E în degetul lui mic / Căci sub frunte-i viitorul și trecutul / Se încheagă, / Noaptea-adâncă-a vecinicii / El în șiruri o dezleagă / Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr / Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr”. Se pare că modalitatea prin care savantul, aflat în ipostaza bătrânului dascăl și a cugetătorului, încearcă să decripteze enigmele universului este cercetarea științifică, iar ea presupune lucrul cu numerele, calculele și formulele matematice. Prin acest limbaj științific, el „caută în lume și în vreme adevăr”. În *Scrisoarea a II-a*, poetul descrie astronomul care „cu evlavie adâncă cârpocind la haina vremii”, dăruiește celorlalți semeni ai săi „lumea cea gândită”: „Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos, / Cum ușor ca din cutie scoate lumile din chaos / Și cum neagra vecinicie ne-o întinde și ne-nvață / Că epocile se-nșiră ca mărgelile pe ață”. Convins că astronomul posedă instrumentele cunoașterii, Eminescu îl definește în M. 2255 astfel: „un astronom care își pune ocheană e un animal cu creier contemporan și un om adânc antideluvian” [Eminescu 1981:501].

Toate aceste definiții ale savantului au ca numitor comun rațiunea. Din perspectiva lui Basarab Nicolescu, „rațiunea are două fețe: marea gnoză și marea știință, între acestea două marea poezie” [Nicolescu, 1996: 37]. Se pare că această etichetă a rațiunii caracterizează și spiritul enciclopedic eminescian, deoarece și el a pendulat mereu între cunoașterea științifică și cunoașterea artistică și a văzut în univers un „imens laborator de foarte înaltă energie” [Nicolescu, 1996: 57]. Poetul declară această stare de a fi, predilecția sa pentru știință și artă în poezia *Lumea părea o cifră*: „Dibuit-am în științe, în maxime, -n poezie, / Dară toate îmi părură sură steapă teorie”.

În cele din urmă, concluzia poetului este aceeași ca a lui Lucian Blaga, când încearcă prin creația sa, să definească „corola de minuni a lumii”. Iubirea rămâne eterna cale de cunoaștere a universului: „Mă miram cum de pierdusem ochii pentru tot ce fu / Toate existau sub soare pentru că exiști și tu”.

Concluzii

Solomon Marcus considera că simbolul este entitate fundamentală atât în știință, cât și în artă [Marcus, 1986: 18]. Alături de imaginație și natură, așa cum precizează Rene Wellek, simbolul este cea de-a treia trăsătură majoră a romantismului. Exponent al romantismului autentic românesc, Mihai Eminescu utilizează simbolul ca figură de stil semantică atât în creațiile sale artistice, cât și în însemnările din manuscrise. Prin simbol, deci prin cuvânt, poetul conceptualizează ceea ce îi dictează rațiunea. În poezia sa, cuvinte ca „stea”, „cer”, „univers”, „pământ”, „meteor”, „lumină” au căpătat valoarea de simbol, deoarece Eminescu le-a legat de experiența științifică valorificată în caietele sale, dar și de experiența interioară, ca produs al cunoașterii artistice.

Prin urmare, cuvântul rămâne la îndemâna lui Eminescu pentru a introduce omenirea într-o lume a sa, „o lume de o mare vastitate în spațiu și în timp și în care privirea cugetătorului pătrunde până în punctele cele mai tainuite ale sufletului omenesc și până la concepțiile cele mai înalte ale rațiunii [Vianu, 1971: 223].

Bibliografie

- Avramescu, Aurel, *Viziune eminesciană și ipoteze științifice în cosmogonie*, în Tomis, (IV, nr. 8, aug. 1969,).
- Boia, Lucian, *Mihai Eminescu, românul absolut. Facerea și desfacerea unui mit*, (București: Editura Humanitas, 2015).
- Bogdan-Duică, G., *Mihai Eminescu, studii și articole* (Iași: Editura Junimea, 1981)
- Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu* (București: Editura pentru literatură, 1969).
- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri* (București: Editura Artemis, 1993).
- Dima, Al., *Motivul cosmic în opera eminesciană*, în *Studii eminesciene* (București: Editura Albatros, 1971).
- Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Mihai Eminescu* (București: Editura Tineretului, 1963).
- Eliade, Mircea, *Despre Eminescu și Hașdeu* (București: Editura Junimea, 1987).
- Eminescu, Mihai, *Fragmentarium*. Ediție după manuscrise, cu variante, note, addenda și indici de Magdalena D. Vatamaniuc (București: Editura științifică și enciclopedică, 1981).
- Eminescu, Mihai, *Poezii*. Selecție, cronologie și note de Cătălin Cioabă (București: Editura Humanitas, 2014).
- Ghiță, Cătălin, *Lumile lui Argus. O morfotipologie a poeziei vizionare* (Pitești: Editura Paralela 45, 2005).
- Ghiță, Cătălin, *Oriental Europei romantice. Alteritatea ca exotism în poezia engleză, franceză și română* (București: Editura Tracus Arte, 2013).
- Ghyka, Matila, *Filozofia și mistica numărului*. Traducere de Dumitru Purnichescu. Postfață de Cornel Mihai Ionescu (București: Editura Univers Enciclopedic, 1998).
- Kernbach, Victor, *Miturile esențiale*, (București: Editura științifică și enciclopedică, 1978).
- Koyre, Alexandre, *De la lumea închisă la universul infinit*. Traducere de Vasile Tonoiu (București: Editura Humanitas, 1997).
- Marcus, Solomon, *Artă și Știință* (București: Editura Eminescu, 1986).
- Nicolescu, Basarab, *Teoreme poetice*. Traducere în limba română de L.M. Arcade. Prefață de Michel Camus (București: Editura Cartea Românească, 1996).
- Noica, Constantin, *Introducere în miracolul eminescian* (București: Editura Humanitas, 1992).
- Noica, Constantin, *Sentimentul românesc al ființei* (București: Editura Humanitas, 1996).

Philippide, Alexandru, *Eminescu și gândirea poetică*, în *Studii eminesciene*. Antologie de Virgiliu Ene și Ion Nistor (București: Editura Albatros, 1971).

Popper, Karl, *În căutarea unei lumi mai bune*. Conferințe și eseuri în trei decenii. Traducere din germană de Anca Rădulescu (București: Editura Humanitas, 1998).

Spangenburg, Ray, Moser, Diane K., *Istoria științei*. Secolul al XIX -lea. Traducere de Constantin Dumitru- Palcus (București: Editura Lider)